

Anița Nandriș-Cudla. Istoria unei cărți și a unui om

Ștefan HOSTIUC

Cercetător independent, Ucraina

stefanhostiuc@gmail.com

Abstract: The memoirs of Anița Nandriș-Cudla, a countrywoman from the North of Bukovina, occupy an important place in what regards the literature dedicated to the Stalinist deportations of the post-war period. The detailed analysis of the facts depicted, the thorough investigation of the historic conditions of the events that make up the epic weaving of the narrative, the scrupulous examination the Siberian course of a family cut short by the war in all the stages of its absurd deportation lead to the conclusion that Anița Nandriș-Cudla's memoirs represent a document of utmost importance for the understanding of the national, social and political processes that Bukovina had to pass through in the 20th century. Thus, these memoirs possess a triple value: historical, literary and philological, constituting an important source of information for the historiography of Bukovina and also a vast material for such academic disciplines as Linguistics or Literary History.

Keywords: *Bukovina, Anița Nandriș-Cudla, deportation, the slum, the gulag, peasant aristocracy, genetic endowment, narrative instinct.*

Destinul Aniței Nandriș-Cudla, țărancă din nordul Bucovinei, care și-a scris memoriile spre a lăsa o răvășitoare mărturie urmașilor despre evenimentele trăite într-o perioadă de 50 de ani, reflectă destinul tragic al unei provincii românești care, trecând prin două războaie mondiale, a suportat în mod diferit consecințele acestora. Viața memorialistei este oglinda vieții unei întregi comunități istorice care timp de jumătate de secol a cunoscut mai multe moduri de existență: de la spaima primei năvale rusești, din 1914, și bucuria salvării din 1918, cu redresări și împliniri în interbelicul românesc, până la coșmarul următoarei năvale rusești, din 1940, și calvarul robiei sovietice. În tulburătoarele sale memorii, autoarea arată cum, după două decenii de viață liberă și împliniri, au urmat două decenii de chin, privațiuni și detenții. În istoria memorialisticii românești textul Aniței Nandriș-Cudala se înscrie ca un valoros document istoric, lingvistic și literar.

Scrisă în taină, în anii '60 ai secolului trecut, de o țărancă din Bucovina cu doar trei clase primare făcute pe timpul Austriei, înainte de Primul război mondial, această carte numită explicit *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, fără egal în memorialistica românească a deportărilor staliniste, reflectă, prin prisma destinului tragic al unei familii, istoria zbruciumată a unei provincii. Ea ne arată cum poate să

lucreze suferința într-un suflet nobil pentru a da strălucire de mărgăritar celor mai întunecate clipe de viață, transformând destinul sumbru al unei existențe umane în destinul luminos al unei pagini scrise.

Într-o societate închisă, adevărul nu poate fi spus deschis. Cineva trebuie să riște să-l spună. Or, cine a trăit în comunism a simțit pe propria piele frica de a nu scăpa cumva o vorbă în plus în locurile publice. Trasă cu urechea de vreo coadă de topor, aceasta putea să-i aducă mari necazuri. Și totuși, țăranii noștri, când se adunau la sfat, cum era odinioară obiceiul la sate, își istoriseau unii altora, fără opreliști, diverse întâmplări din viață, inclusiv din surghiunul siberian. Având casele confiscate, cei ce se întorceau din Siberia, năcăjiți și îmbătrâniți înainte de vreme, trăgeau, de regulă, la neamuri, unde nu se fereau să vorbească deschis despre calvarul suportat. Dar nimeni nu se gândea să le înregistreze, pentru istorie, spusele. Astfel, sute sau chiar mii de cazuri concrete, care ar fi putut servi istoricilor drept dovezi la întocmirea unui rechizitoriu împotriva comunismului, s-au pierdut irecuperabil. Aceeași soartă ar fi avut-o și amintirile Aniței Nandriș-Cudla, dacă nu s-ar fi găsit omul care să le înțeleagă valoarea documentară și să întreprindă ceva spre a le consemna scriptic. Acest om a fost doctorul Ion Nandriș, fratele cel mai mare al Aniței.

În 1965, Anița îl vizitează, la București, pe bădița Ionică, pe care nu-l mai văzuse de un sfert de secol. Intelectual rasat, doctor în medicină, cu studii la Cernăuți și Viena, luptător înflăcărat pentru Unirea provinciei cu țara în 1918 și președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina în perioada 1942-1944 (după fratele său Grigore, profesor de slavistică, plecat într-o misiune diplomatică în Anglia, de unde nu se mai întoarce), ctitor al Casei Naționale și al Casei de Ocrotire din satul natal, Ion Nandriș și-a dat seama, stând mai multe zile și nopți la sfat cu sora sa, ce document valoros de istorie orală reprezintă amintirile surorii sale. Ca și în alte situații din viață, el s-a simțit răspunzător în fața istoriei pentru salvarea lor și, la despărțirea de Anița, îi pune în mână, pe peronul Gării de Nord din București, un caiet studentesc și un creion, cumpărate în ajun, de nepotul Gheorghică, medic în Sibiu (care tocmai se nimerise a fi în capitală la niște cursuri de specializare), rugând-o să scrie acolo, fără să omită nici un amănunt, tot ce i-a povestit în curs de o săptămână. Anița a înțeles rugămintea fratelui ca pe o misiune. Pentru orișicine din familie, vorba doctorului Ion Nandriș era lege. Așa că, ajunsă acasă, la Mahala, ea purcede la redactarea *Amintirilor din viață*. Din București, bădița Ionică are grijă să-i amintească, în scrisori, să nu uite că are o datorie de împlinit. Om de cuvânt, Anița se pune pe treabă. Duminica, după slujba din biserică, iar în zilele lucrătoare, după ce termină de porăit pe lângă casă, ea se retrage într-un loc mai ferit de ochii lumii și, reflectând asupra anilor trăiți până la acea vârstă, își așterne gospodărește gândurile pe hârtie. Nu i-a fost ușor. Mai avea și trei nepoți mici de crescut. Dar s-a descurcat. Când nepoții își vedeau de joacă, bunicuța lor își vedea de scris. Așa, cu intermitențe, între anii 1965 și 1967, în mare secret, Anița umple 360 de pagini de caiet cu un text care curge otova, de la început până la

sfârșit, fără punct, fără virgulă, fără majuscule, dar cu o caligrafie și o acuratețe de invidiat la o țărancă neșcolită, care compune în direct, „fără să-și dea sama”, o carte.

Întâmplarea a făcut ca, în anul în care Anița termină de redactat memoriile, să moară și fratele care trebuia să fie și primul lor cititor. Pierzându-l, Anița nu se mai grăbește să trimită caietul în România, ci îl pitește, învelit într-o suprapertă de plastic, să nu-l pătrundă umezeala, sub o grindă din podul casei, prin cotloanele căruia mai hălăduia, himeric, ecoul fatidicei bătaii în geam a encavediștilor din noaptea de groază dinspre 12 spre 13 iunie 1941. În cei cincisprezece ani cât a stat pitit acolo, Anița a călătorit de patru ori în România (așa cum consemnează ea însăși într-un alt caiet de amintiri ce se păstrează în arhiva personală a doctorului Gheorghe Nandriș din Sibiu) – spre exemplu, în 1968, la fratele mai mic, Tudor, din Rădăuți, sau în 1978, la cumnata Agripina, din Timișoara – dar nu a luat cu sine caietul cu amintiri. L-a ținut lângă ea, la Mahala, într-un loc numai de ea știut, așteptând ziua când va veni omul de încredere să-l ia. În lipsa fratelui său Ionică, acest om nu putea fi altcineva decât nepotul Gheorghe Nandriș din Sibiu, unicul care cunoștea secretul celor doi și căruia doctorul Ion Nandriș îi încredințase spre păstrare, ca moștenitor, neprețuita sa arhivă. Această arhivă nu putea fi completă fără manuscrisul Aniței. Ba e chiar posibil să fi existat și o înțelegere în acest sens, între frate și soră, prin scrisorile trimise unul altuia în ajunul morții fratelui. Iar dacă nu o fi fost așa, atunci instinctul și intuiția Aniței și-au spus și de această dată cuvântul.

În 1982, cu patru ani înainte de moarte, Anița primește vizita nepotului Gheorghe Nandriș din Sibiu, sosit în URSS într-o călătorie turistică. La despărțire, rămânând numai ei doi în curtea casei din Mahala, Anița îi arată discret caietul cu amintiri și îl roagă să-l treacă „dincolo” de hotarul care o despărțea de fratele încă rămas în viață, Tudor Nandriș, din Rădăuți, și de nepoții de la alți doi frați, Florea și Gheorghe, ce nu mai erau printre cei vii. După o ușoară ezitare, nepotul, îmbărbătat (dar și rușinat) de mătușa sa de 78 de ani („Doar nu ți-o fi frică, Gheorghe!”), primește caietul cu memoriile „subversive” și, cu strângere de inimă, îl transportă, camuflat la fundul unei pungi cu provizii, în România.

Aici, timp de zece ani, *Amintirile* Aniței duc o viață de sertar, plimbându-se, într-un periplu clandestin, dintr-o provincie în alta (Transilvania, Moldova, Banat, Oltenia). Și poate ar mai fi hălăduit așa, încă o bucată de vreme, ca text olograf, până li s-ar fi șters litera, sau chiar și urma, dacă nu le-ar fi fost hărăzit să aibă, dintru început, un înger păzitor care să le scoată din circuitul închis al familiei, trimițându-le, în 1991, îngrijite pentru tipar, către tânăra (la acea dată) editură „Humanitas”.

În doar câteva luni de la lansarea cărții pe piață, numele anonim al Aniței Nandriș-Cudla, devine celebru. Nu a fost nevoie ca cineva să-i facă vreo prezentare, căci cartea ei spunea totul despre ea. Cine altul ar fi fost în măsură să realizeze mai bine portretul ei de bucovineancă dârză decât ea însăși, fără patetisme, cu o smerenie de mucenic rar întâlnită și cu un neîntrecut har al povestirii? Cine altul ar fi fost capabil să selecteze cu mai multă exigență, din oglinda mișcătoare a timpului, imaginile cele mai grăitoare ale unei existențe, deseori sinonimă cu subzistența, și să refacă, secvență cu secvență, filmul unei vieți pline de zbucium, cu spectrul morții

deseori bătând la ușă, decât însăși protagonista narațiunii, identică întru totul cu extraordinarul său prototip.

Textul lăsat de Anița este profund autobiografic. E o autobiografie desfășurată care, datorită harului autoarei, se transformă într-o uluitoare poveste de viață. Un rezumat al acesteia nu-i va prisosi cititorului pentru o mai bună cunoaștere a autoarei. Un asemenea rezumat îi va furniza, totodată, reperele principale pentru o mai bună orientare în meandrele narațiunii și-l va ajuta să-și formeze o viziune de ansamblu asupra tabloului dinamic al istoriei unei familii de țărani din Bucovina de miază-noapte, angajată într-un nesfârșit examen de supraviețuire, reprezentând emblematic soarta ingrată a unei comunități etno-culturale condamnate la veșnică rezistență.

Anița Nandriș-Cudla se naște la 21 martie 1904 într-o familie de oameni gospodari, Dumitru (Duntraș) și Maria (Mariuca) Nandriș din satul Mahala, numit Ostrița pe vremea lui Ștefan cel Mare, situat pe malul stâng al Prutului, la numai șapte kilometri nord-vest de Cernăuți. Anița vorbește deseori în cartea sa despre satul natal. De aceea, e bine să se știe că el încheie șirul de localități din valea bătrânului râu cu nume dacic multimilenar, în care se mai vorbește încă românește și în care identitatea românească e pusă la grele încercări. În aval, pe valea Prutului, se află Boianul lui Neculce, amintit în *Doina* lui Eminescu, iar în amonte, Jușca, o localitate de ucraineni, apărută în evul mediu târziu pe teritoriul vechiului Cernăuți, retras, în urma unor devastatoare inundații, pe versantul drept al râului.

Anița este al șaselea copil al soților Nandriș și unica lor fată. Nandrișii au avut șapte copii dintre care cinci băieți au plecat la școală mai departe (Cernăuți, Viena, Cluj, Cracovia) și doar unul (Florea) a rămas în sat, să preia frâiele gospodăriei. Anița, dacă și-a întrerupt școala la începutul războiului, după război nu a mai revenit la carte. A rămas cu cele trei clase primare făcute între 1911 și 1914, completate cu școala vieții.

Primele amintiri ale Aniței datează din primii ani de război. Fină observatoare a teatrului de operațiuni militare, ea rămâne profund marcată de comportamentul violent al armatei țariste care făcea ravagii când se retrăgea. Având-o pe maică-sa imobilizată (după ce cazacii o bătuseră rău cu nagaica) și fiind unica fată la părinți, Anița preia, din fragedă copilărie, grijile gospodăriei. Adolescența și tinerețea trec repede, fără să le poată gusta farmecul, ca celelalte fete de vârsta sa, cu mame valide. Dar ea nu face din aceasta o tragedie. Din contră, îngrijindu-și mama neputincioasă, se atașează de ea atât de tare încât, la un moment dat, se creează impresia unui transfer tacit al instinctului matern dinspre mamă către fiică.

În 1921, la vârsta de numai 17 ani, Anița se căsătorește cu Chirică Cudla, un flăcău din sat, din familie bună, dar sărăcită de război. Tatăl, care ar fi vrut să-i aducă un mire mai bogat, dintr-un sat vecin, îi oferă o dotă ne semnificativă. Tânărul cuplu pornește la drum, practic de la o nimica toată, dar în numai zece ani reușește să ridice o gospodărie frumoasă. În nouă ani de căsnicie, Anița naște trei copii (din trei în trei ani): în 1924, pe Mitruță, în 1927, pe Vasile, în 1930, pe Toader. În următorul deceniu, cuplul își consolidează starea socială, creând premisele unei vieți fericite în anii viitori.

Venirea sovieticilor, la 28 iunie 1940, cade ca un trăsnet. După unele ezitări ale capului familiei, căruia îi pare rău să se despartă de averea agonisită prin sudoarea frunții, soții hotărăsc să se refugieze în România. Dar se răzgândesc și se întorc din drum. Întoarcerea le este fatală. După un an de teroare și frică, în noaptea dinspre 12 spre 13 iunie 1941, familia Cudla este ridicată, imbarcată în vagoane de vite și dusă în Siberia. Chirică Cudla este luat cu brutalitate de lângă familie și trimis în lagăr, unde se va prăpădi fără urmă.

După mai bine de două săptămâni de călătorie cu marfarul, într-un vagon supraaglomerat (35 de suflete), Anița și cei trei copii ai săi ajung în gara din Omsk, centru administrativ al unei uriașe regiuni din Siberia de Vest care, în acele vremuri, avea o întindere colosală: de la hotarul cu Kazahstanul până la Oceanul Înghețat de Nord, pe o distanță de aproape 2500 de kilometri. Situat în partea de sud a regiunii, pe râul Irtâș, important afluent al fluviului Obi (cel mai mare din Rusia), centrul regional Omsk comunica, pe cale fluvială, cu cel mai nordic centru districtual aflat în subordinea sa, Salehard, situat chiar pe Cercul polar. Acest drum pe apă, al peștelui arctic și al blănurilor de la eschimoși, va fi, pentru mii de ocnași bucovineni și basarabeni, aduși cu de-a sila în Siberia Apuseană în vara anului 1941, drumul suferinței. Dispersați în 41 de raioane, cei mai mulți dintre ei sunt rânduiți la munci agricole în sudul regiunii (bazinele râurilor Irtâș și Ișim). Rămasă practic fără bărbați (plecați la război), agricultura din raioanele sudice ale regiunii ducea lipsă acută de brațe de muncă. Dar și în raioanele nordice situația nu era mai brează. Și acolo bărbații fusese chemați sub arme, iar planul de livrare către front a produselor piscicole creștea neconținut. Peștele mare se prindea în apele nordice – pe cursul superior al fluviului Obi, dar mai cu seamă în imensul estuar al acestuia (cu o lungime de peste 800 km și o lățime de până la 80 km) cuprins între peninsulele Iamal și Gîdansk, la revărsarea în Marea Kara a Oceanului Înghețat. Scăzând numărul pescarilor, înrolați în Armata Roșie, regiunea nu mai putea să facă față noilor pretenții privind pescuitul industrial, decât doar printr-un masiv exod de lucrători din raioanele sudice. Deportații din teritoriile cotozite de sovietici în urma pactului Ribentrop-Molotov constituiau masa de manevră cea mai indicată pentru o asemenea operațiune, care nu suporta amânare, a GULAG-ului. Autorităților sovietice puțin le păsa că noii veniți nu erau deprinși cu clima aspră și că nu erau echipați pentru a-i face față. Ocnașii nu aveau de ales. Regula era simplă: rezistă cine poate.

Grupul de deportați din care face parte Anița este ridicat, în iunie 1942, din sătucul Kușinovskaia (inexistent astăzi) al raionul Soldatski (actualmente Tiukalinsk), și transportat, pe drum de câmp, cu căruțele, spre Bolșerecie (Anița îi spune „Bolșaiia reca” – „Râul mare”), port fluvial pe Irtâș, aflat la o distanță de mai bine de două sute de kilometri, în aval, de Omsk. De aici până la Hantî-Mansiisk (unde Irtâșul se varsă în Obi) sunt mai mult de o mie și jumătate de kilometri, iar până la Salehard mai bine de două mii și jumătate. În Salehard se face o primă selecție. Grupul Aniței pleacă mai departe, cu alt vas, încă vreo trei sute de kilometri spre Oceanul Înghețat, pe fluviu, apoi, pe estuarul acestuia, până la gurile

râulețului Șuga ce curge dinspre răsărit. În localitatea Șuga se face o a doua selecție. Restul grupului își continuă drumul cu vaporul, până la gurile râului Nadîm („bahnă, mlaștină”, în limba eschimoșilor), urcă în amonte vreo două sute de kilometri, schimbând vaporul pe o șalupă, iar șalupa, pe bărci cu vâsle, până ajunge într-un loc cu câteva izbe începute și lăsate de izbeliște, fără acoperiș, în mijlocul silvotundrei. Aici, în vara anului 1942, grupul de deportați din care face parte și Anița cu cei trei feciori ai săi, purcede la defrișări și pune începuturile Vechiului Nadîm (Starii Nadîm), actualmente un microraiion al Nouului Nadîm (novîi Nadîm), centru raional al Districtului Yamalo-Nenețk, care s-ar cuveni să-i cinstească memoria printr-un monument. Iată cum, după un an de munci agricole în sudul câmpiei siberiene (iulie 1941 - iunie 1942), Anița și copiii ei sunt aduși la lucrări forestiere în silvotundra eschimoșilor (iulie 1942 - iunie 1943). Două treimi din deportați mor într-o singură iarnă. Anița abia reușește să scape din gura morții. În iunie 1943, sleită de puteri, urcă, fără „bilet de voie”, împreună cu ceilalți doi copii minori, pe vasul care îl duce pe Mitruță, băiatul ei cel mare, care făcuse deja 19 ani, la pescuit în golful Obi. Crescute pe seama topirii zăpezilor, apele Nadîmului îngăduie navigarea în voie cu șalupa până la Șuga.

Șuga era un sătuc de pescari, situat la revărsarea râulețului cu același nume în estuarul Obi. Înființată în 1930 de un grup de ocași ruși aduși aici de pe Volga (regiunea Astrahan), în primul val de deportări staliniste, micuța localitate își datorează existența prin înființarea, în perimetrul său, a unei fabrici de pește. Or, ceea ce oficial se numea fabrică, în realitate era un adăpost („*labaç*”) cu ditamai putini de lemn de brad („*cian*”-uri) îngropate trei sferturi în pământ, în care se puneau la murat peștele prins în golf. Toate operațiunile se făceau manual, inclusiv pescuitul (cu vase primitive prevăzute cu vele, meșterite de aceiași deportați). Peștele murat era livrat către front, în butoaie de lemn, fabricate tot de ocași. După ce s-a dat „sloboda”, pescarii au plecat, fabrica s-a desființat, iar localitatea a dispărut de pe hartă. Până în 1942, Șuga avea 600 de locuitori. După sosirea celui de al doilea val de deportați (în majoritate români), numărul locuitorilor se dublează. Anița rămâne în Șuga practic pentru tot restul surghiunului. Inițial, lucrează la fabrica de pește, trei luni, după care, alte trei luni (până la sfârșitul anului 1943), într-o brigadă de construcție (la cazma, apoi, ca hornar, la măturat coșurile de pe case). Din ianuarie până în aprilie 1944, cară, înhămată la sanie, licheni din tundră, iar la începutul sezonului cald e trimisă paznic la o bază alimentară, aflată sub cerul liber, unde, spre sfârșitul lui decembrie, se îmbolnăvește de tifos. La cumpăna anilor 1944/1945, trece prin moarte clinică (paisprezece zile), își revine, stă internată în spital o lună și jumătate (îngrijită de o asistentă medicală deportată din Basarabia), e externată, stă o lună acasă, după care, cu sănătatea șubredă, e scoasă la lucru; rezistă cât ține vara, dar când intră în iarnă simte că nu o mai servesc puterile și, rămânând acasă câteva zile, e învinuită de sabotaj și trimisă în judecată. Sentința se pronunță în decembrie 1945, dar din cauza condițiilor climatice improprii, deplasarea la locul de întemnițare se amână. După vreo două luni, Anița este transportată de un eschimos, cu o sanie trasă de reni (nartă), prin

zăpezi și viscol, cu frica în spate, la Nîda (centrul raional, aflat la 80 de kilometri de Șuga), unde își ispășește cele două luni de detenție. În luna mai, iarăși ghinion – gheața topindu-se și făcând golful nenavigabil o mai ține aici două luni. Revenită la Șuga spre sfârșitul lui iunie 1946, își continuă munca de paznic la magazia cu saci de făină îngrămădiți sub cerul liber, până în iunie 1949, când, din motive de sănătate, își încheie activitatea. Între timp, apare o hotărâre de guvern (8 ianuarie 1945), prin care deportații își recapătă drepturile cetățenești, cu restricția de a nu părăsi locul de deportare. În virtutea acestei legi și în urma modernizării pescuitului industrial, cei doi copii mai mari ai Aniței sunt trimiși la cursuri de navigație fluvială – Mitruță la Tobolsk (1948), iar Vasile la Salehard (1953). De acum înainte, cei doi feciori mai mari vor fi căpitani de navă de pescuit, iar mezinul Tudor, și el marinar de ceva timp, adjunct de căpitan. Astfel, viața familiei devine mai ușoară. În 1950, se anulează cartelele pentru pâine (700 g, pentru lucrători, și 300 g pentru persoanele aflate în întreținere – copii și bătrâni). Familia Aniței reușește să se mute într-o casă separată (până atunci locuise, înghesuită, la limita insuportabilului, în bordeie, barăci, hale de producție reamenajate etc., alături de alte zeci de familii deportate), să țină o vacă de lapte, să aibă o sanie cu patru câini (pe care îi tunde primăvara pentru lâna lor bună de împletit mănuși și pulovăre). Copiii, pescari și lemnari deopotrivă, își meșteresc o barcă, își cumpără arme de vânatoare, dresază un câine pentru această îndeletnicire, într-un cuvânt se adaptează condițiilor de viață specifice popoarelor nordice. Or, scopul Moscovei tocmai acesta era: să facă din foștii deportați oameni ai locului de corvoadă, să-i determine să rămână acolo, după ispășirea surghiunului, pentru tot restul vieții.

GULAG-ul care, descifrat, înseamnă Direcția Centrală a Lagărelor, fusese inventat special pentru valorificarea Siberiei și a regiunilor nordice ale Rusiei prin munca neplătită a ocnașilor, împărțiți în două categorii: deținuți și deportați. În acest scop, NKVD-ul avea stabilit un plan privind numărul de arestări pe criterii politice și de drept comun, cu dosare măsluite, și un plan privind numărul de deportări pe criterii sociale sau etnice, fără nici un fel de dosar. Cei arestați erau condamnați penal, cei deportați erau „condamnați civil” (formă inventată de comuniști prin sfidarea instituției dreptului juridic). Izolați de restul lumii, deținuții erau duși la lucru, cu arma din spate, pe marile șantiere industriale, și tot cu arma din spate erau retrași de acolo după intrarea în funcțiune a obiectivelor. Deportații, ca persoane ce-și ispășeau iluzoria „pedeapsă” împreună cu familia, în baza unei hotărâri administrative a poliției politice, erau siliți să populeze și să valorifice, supravegheați de așa-numitele „comendaturi” (comenduri), regiunile defavorizate, unele pustii de tot, ale Siberiei și nordului Rusiei, de care să se lege, după ispășirea „osândeii”, prin obișnuință, prin bruma de bunuri agonisite, prin noile raporturi sociale, prin adaptarea la noile condiții sau chiar prin descoperirea de oareșicare oportunități, schimbând astfel statutul de deportați pe cel de coloniști. Anița ne dă oarecum de înțeles că și copiii săi, care între timp căpătaseră funcții mai bune, puteau fi motivați să rămână cu traiul „la sever” (la nord). Decepția trăită la întoarcerea acasă, în Bucovina, pe care mama lor nu o consemnează decât

tangential în amintirile sale, întărește această supoziție. Dar dacă, după atâtea grele încercări, fiii săi ar fi putut să accepte modul de viață al nordicilor, Anița nici nu voia să audă de așa ceva. Ea așteaptă cu nerăbdare ziua când se va întoarce în satul natal. Nu pentru avere, pe care știa că a pierdut-o, ci pentru aerul de acasă, unicul bun care nu i-a putut fi confiscat.

În 1950 se fac liste, la comenduirea din Șuga, în ideea repatrierii românilor, după exemplul polonezilor și finlandezilor. Dar în scurt timp aceste liste sunt anulate, românii bucovineni fiind asimilați „moldovenilor” basarabeni ca națiune diferită de națiunea română. A trebuit să mai treacă șase ani ca să se dea liber pentru toți deportații.

În ianuarie 1956, după 16 ani de surghiun siberian, Anița face o primă vizită de o lună la Mahala, iar în februarie 1959 se întoarce acasă definitiv, urmată de cei trei feciori. Despre starea socială a acestora, Anița nu scrie nimic în primul său caiet de amintiri. Mitrută e căsătorit și are un copil de școală. Soția sa, Alexandra, născută în comuna basarabeană Lipnic, fusese deportată, când era copil. Celălalt fiu al Aniței, Vasile, se întoarce în comuna natală de unul singur, divorțat după o căsătorie nereușită, „la sever”, cu o tânără româncă deportată, cu care are o fiică. Va lucra în construcții, în Cernăuți. Se va recăsători și va avea un fiu. Mezinul Toader e încă holtei. Se va căsători cu o fată din Mahala și va locui împreună cu Anița. Va muri răpus de un cancer în 1985, cu un an înainte de moartea Aniței. Mitrută și Vasile trec la cele veșnice în anul 2004. Amintirile despre viața de după deportare, Anița le va scrie într-un alt caiet, pe care îl va lăsa spre păstrare fiului său mijlociu, Vasile, iar acesta, înainte de moarte, îl va ruga pe vărul său, doctorul Gheorghe Nandriș din Sibiu, îngrijitorul și editorul memoriilor Aniței, să preia caietul spre valorificare. Actualmente, caietul cu ultimele memorii ale Aniței (110 pagini) se păstrează în arhiva personală a doctorului Nandriș.

Revenind la vatra strămoșească, Anița și copiii ei dau peste alte năpaste – sunt respinși, marginalizați, umiliți de autoritățile locale. Mitrută, spre exemplu, din căpitan de navă ajunge paznic la iazul colhozului. Anița nu mai are cuvinte să scrie despre aceste nedreptăți. Satul pe care l-a părăsit cu două decenii în urmă nu mai există. A dispărut instituția gospodarului, în locul ei a apărut o nouă categorie socială, colhoznicul. În locul gospodăriilor țărănești individuale a apărut gospodăria agricolă colectivă („kolhoz” în rusește), o feudă a statului totalitar. Casa Națională, ctitorită de fratele său Ionică, e transformată în „club”, primăria, în „selsovet”. La conducere, numai scursuri. Între „kantora” kolhozului și „komendatura” gulagului există ceva care le apropie. Dar Anița nu mai dorește să scrie despre toate acestea. Ea își încheie amintirile cu o vorbă bună despre feciorul mijlociu Vasile, care mai „robește”, de unul singur, pe contract, doi ani la „sever” (nordul Siberiei) ca să facă rost de banii necesari pentru răscumpărarea căsuței din care familia sa fusese ridicată intempestiv în fatidicul an 1941. În 1961, în aceeași zi fatidică de 13 iunie, după douăzeci de ani de viață printre străini, Anița pășește din nou pragul casei ridicate împreună cu soțul, Chirică, în cei douăzeci de ani de căsnicie din perioada

interbelică. Din păcate, bărbatului său nu i-a fost dat să trăiască bucuria, scăldată în lacrimi, a întoarcerii familiei la cuibul ei.

Victimă a regimului comunist, Anița nu-și condamnă direct agresorul. Gândirea politică îi este totalmente străină. Termenul „comunism” – sau orice alt derivat al său –, cum au observat și alți comentatori ai cărții, nu se regăsește în vocabularul autoarei. Și asta pentru că nu se încadrează în mentalul clasic al țaranului român, care percepe agresiunea în termeni arhetipali, încadrând năvala moscalilor, fie „albi”, fie „roșii”, în tiparul de gândire al strămoșilor care acționau instinctiv, salvându-se prin fugă din calea hunilor, gepizilor, tătarilor, turcilor etc. Nu întâmplător punctul de pornire al amintirilor Aniței este fuga de moscali, iar nucleul tragic în jurul căruia se țese întregul text al acestor amintiri este suspendarea nefericită a unei asemenea fugi, dincolo de care începe robia.

Un alt arhetip care guvernează povestirea Aniței este „casa”, cuibul familiei, cu întreg corolarul său de despărțiri și întoarceri. Pentru Chirică despărțirea de casă e mai presus de fire, ea îl atrage ca un magnet. Nu cuibul îi aparține lui Chirică, ci Chirică aparține cuibului. Pentru Anița, casa este mobilul interior care-i inspiră putere și care o ajută să reziste greutăților, e luminița din capătul tunelului spre care înaintează cu cei trei copii după ea în cei douăzeci de ani de luptă cu înstrăinarea. Pentru Vasile, fiul mijlociu al Aniței, casa este locul tragic, căruia îi jertfește încă doi ani de lucru pe mare, la „serev”, fără posibilitate să se întoarcă la ea vreodată.

Urmărind drumul patimilor Aniței, cititorul ar putea să se întrebe cum de alte familii din satul ei, transportate cu vagoanele, în 1941, în Siberia Apuseană, sunt lăsate, în 1942, la locul inițial de deportare (bazinele râurilor Irtâș și Ișim) sau, cel mult, sunt mutate în bazinul superior al fluviului Obi, iar ea este ridicată a doua oară și dusă cu cei trei copii ai săi tocmai „la capătul lumii”, dincolo de cercul polar. Răspunsul nu e greu de găsit. La nord, unde temperatura coboară sub 40 de grade, nu se putea realiza producție cu brațe de muncă șubrede – femei cu copii mici sau oameni bătrâni. Aceștia ar fi murit pe drum sau imediat după debarcare. Pentru raioanele de dincolo de cercul polar trebuiau selectate persoane în putere, mai cu seamă parte bărbătească, fiindcă muncile erau grele, iar condițiile aspre (pescuit industrial în ape nordice, lucrări forestiere în silvotundră). În 1942, Anița împlinea 38 de ani, Mitruță, 18 ani, Vasile 15 ani, iar Toader 12 ani. Era o familie cu potențial, iar perioada de deportare abia începea.

Memoriile Aniței abundă în fapte care impresionează. Dar dincolo de latura lor evenimentială, mai rămâne de clarificat ceva esențial pentru înțelegerea deplină a fenomenului care stă în spatele numelui autoarei. E o mare enigmă cum de reușește o simplă țărancă din Bucovina, străină de regulile elementare ale gramaticii, să pătrundă atât de adânc în miezul evenimentelor pe care le descrie și să potrivească atât de iscusit cuvintele pentru redarea sensului lor profund. Chiar dacă, după ce ai citit cartea, afli, la modul informativ, cam tot ce se poate afla despre Anița Nandriș-Cudla, simți că ceva tot nu ți s-a dezvăluit până la capăt, ceva ce ține de cunoașterea temeinică a personajului. Și atunci te întrebi: cine este, în substanțialitatea sa, această ființă simplă și, totodată, surprinzător de complexă, născută, crescută și formată în mediul

rural bucovinean, pregătită din fragedă copilărie să facă față exigențelor vieții satului în care își află rostul și pe care-l reprezintă cu superbie? Cine este, în sensul adânc al cuvântului, această femeie de ispravă, care, primind la măritiș o zestre mai mult decât modestă, ca și mirele ei, reușește, prin muncă cinstită și minte ageră, să recupereze în scurt timp ceea ce, deși i se cuvenea, nu a primit la nuntă, și să construiască, împreună cu bărbatul, o frumoasă gospodărie, demonstrând că e o gospodină adevărată și că, lăsată singură să se descurce fără nici un sprijin din partea tatălui său, supărat că nu l-a ascultat în alegerea unui mire mai bogat, îl ajunge din urmă și nu-și dă neamul de rușine? De unde vor fi provenit inepuizabilele resurse de energie interioară ale acestei firave ființe, după ce fulgerul deportărilor o smulge brusc din spațiul ei firesc de existență, în care tocmai se integrase pe deplin, și o transportă, despărțită cu de-a sila de soț, cu trei copii după ea, în iadul siberian, dincolo de cercul polar, la tăiat păduri în tundră, cu toporul și bestia (ferestrăul), în toiul iernii de minus 40 de grade, la târât licheni din tundră, înhămată la sanie, sau la cărat gheață din râu, pentru păstrarea, pe timp de vară, a peștelui prins de copiii săi în apele glaciale, deseori aducătoare de moarte, ale golfului Obi? De unde va fi învățat ea să-și țină echilibrul ca să nu alunece de pe acoperișurile înghețate ale izbelor siberiene, când urca iarna pe ele, cu sufletul la gură, toată neagră de funingine, pentru a-și exercita funcția de coșar, o „favoare” a „nacialnicilor”, pe care o acceptă în schimbul promisiunii că nu va fi dusă înapoi în infernalul Nadîm, la tăiat pădure în zăpadă până la brâu? Din ce adâncimi ale ființei va fi adunat căldura necesară spre a nu îngheța în nopțile de iarnă cu viscol și geruri cumplite, când, ca străjer la magazia de pâine, îmbrăcată într-un fel de manta fără mâneci, din piele de ren netăbăcită, înghețată bocnă pe dinafară, numită ironic „gus” (gânsac), țopăia în jurul mormanului de saci cu făină stivuți sub cerul liber? Într-un cuvânt, cine e, în fenomenala sa simplitate, această țarancă din Bucovina de miază-noapte care, prin firea sa luptătoare, prin curajul său fără seamăn, prin demnitatea cu care își apără ființa și neamul, prin imensa, supraomenească răbdare cu care învinge cele mai groaznice greutăți ieșite în cale la tot pasul în trudnicul „pohod” siberian, prin noblețea spiritului și, nu în ultimul rând, prin forța instinctului narativ, de povestitoare înnăscută, a uimit lumea?

O anonimă în timpul vieții, un nume de mare rezonanță după publicarea postumă a memoriilor sale, Anița face parte din acea categorie rară de oameni ai satului bucovinean din generațiile mai vechi care, chiar și fără școală, uluiau lumea prin inteligența și noblețea lor. A existat, până la instaurarea comunismului, care a venit să distrugă tot ce era mai de preț și mai înălțător în viața tradițională a satului bucovinean, o aristocrație rurală, cu o ierarhie a valorilor bine stabilită de-a lungul veacurilor, reprezentând „paradigma însăși a țărănimii române” (Monica Lovinescu). Zestrea genetică, confirmată de întreaga familie de cărturari a Nandrișilor, resorturile morale ale spiritului aristocratic rural, moștenit de la străbuni, care nu concepeau să trăiască altfel decât cu credință în Dumnezeu, și cultivat în comuniune cu ceilalți săteni, pătrunși de aceeași puternică credință, i-au asigurat Aniței și copiilor ei, în cele

mai negre momente ale existenței, când nu mai exista nici o rază de speranță în ochii lor, forța necesară de a se ridica deasupra neputinței și a învinge disperarea.

Amintirile Aniței valorează nu doar prin informațiile oferite, ci și prin modul de prezentare a acestora. Pe lângă calitatea lor de document de istorie orală, ele comportă și rarissime virtuți de epos popular. Cele două însușiri interacționează, fiind practic inseparabile. La Anița, contează și mesajul, și discursul, și ce spune, și cum spune. Ea nu relatează, ea narează. Iar narațiunea este guvernată de reguli. Cine are darul povestirii stăpânește instinctiv aceste reguli. Oamenii de la țară nu le învață din cărți, ci le deprind unii de la alții, stând la sfat, sau ascultând, de copii mici, istoriile și vorbele de duh ale celor mai în vârstă. Prin felul ei de a povesti, Anița se apropie mult de Ion Creangă, modelul unanim recunoscut al povestitorului moldovean. Ea își istorisește viața nu oricum, ci într-o anumită ordine, demonstrând o disciplină a discursului demnă de pana unui literat profesionist. Amintirile nu curg alandala, ci se rânduiesc după o logică interioară. Ea își construiește povestea, nu o spune la întâmplare. Nu-i place să flecărească, vorbește așezat, selectând întâmplările, cântărind cuvintele.

Povestea vieții o împarte în două, după cum două sunt lumile în care a trăit: o lume liberă și o lume lipsită de libertate. Calendaristic, cele două lumi se succed. Tematic, se confruntă. Prezentate în oglindă, se percep mai ușor. Contrastul le face mai vizibile și mai accesibile în datele lor fundamentale. Pentru a o înțelege pe una dintre ele trebuie să o cunoști pe cealaltă. Pentru a prețui binefacerile uneia dintre ele trebuie să fi încercat ororile celeilalte. Amintirile Aniței, nearanjate pe capitole, trec de la o poveste la alta, iar în cazul discutat de noi, de la o lume la alta, prin operatori ai oralității.

Așezate simetric în carte, ambele lumi încep prin a fi lovite de cumpene. Ceea ce am putea numi partea întâi a narațiunii începe prin vestea că s-a pornit război și vin moscalii. Speriată, familia Aniței (care în 1914 avea zece ani) urcă într-o căruță și fuge de invadatori, dar, depășită de evenimente, se întoarce în scurt timp acasă. Tot cu vestea despre venirea moscalilor în plin război mondial începe și partea a doua a narațiunii. În 1940, conflagrația mondială era departe de România, dar deja îi ciuntea teritoriul, prin ricoșeu. Speriată, familia Aniței (acum femeie de 37 de ani, căsătorită, cu trei copii minori) urcă în căruță și pornește în refugiu. Dar după câteva zile se întoarce din drum, în ideea că, până la urmă, tot mai bine e să rămână în gospodăria gata făcută decât să o ia de la capăt în refugiu. În gândirea capului familiei, noii stăpâni nu au de ce să facă rău unor țărani pașnici, care-și văd de treabă. Fără să aibă habar de ceea ce înseamnă comunismul, acești țărani cad pradă propriei naivități.

Există o vamă simbolică între cele două lumi prezentate de Anița în cartea sa. Ea se numește Godinești. Există o lacrimă despărțitoare care umple cu durere viețile celor care au trecut prin această vamă. Întreaga narațiune a Aniței se axează pe întâlnirea fatală de la Godinești, unde se hotărăște soarta tuturor personajelor care participă la ea. Godinești este, pentru cele două familii implicate în acest episod, un punct de hotar, deopotrivă geografic și existențial. Tot ce s-a întâmplat

până acum (formarea familiei, ridicarea gospodăriei, realizarea visului de tinerețe) constituie preliminariile, iar ceea ce se va întâmpla de acum înainte, consecințele hotărârii luate ce cele două părți, la Godinești: surghiunul Aniței și al copiilor ei; moartea în Gulag a lui Chirică, soțul ei; despărțirea Aniței, după un an, pentru totdeauna, de mama ei, Mariuca; refugiul zbuciumat, de un an, al lui Florea, fratele său, și salvarea familiei acestuia, prin al doilea refugiu, după alți patru ani; modelarea diferită a destinului copiilor Aniței și ai lui Florea etc. Acest episod ne arată adevărata substanță a personajelor implicate: Anița – o ființă așezată, hotărâtă să nu sacrifice libertatea pentru avere dar, ca femeie ascultătoare de bărbat, nevoită să se conformeze alegerii acestuia (ambivalență, regretată peste ani); Chirică – un om blând și bun la suflet, dar legat atât de mult de casă și avere încât nu concepe să le părăsească chiar cu prețul pierderii libertății și chiar a vieții (atașarea de avere se transformă într-un bumerang care se întoarce asupra sa și a familiei sale); Florea, fratele Aniței – un adevărat Nandriș, fără școală, dar cu judecată sănătoasă și cu fire dârză și vizionară, încearcă să-și convingă apropiații să urmeze consecvent calea pe care au pornit, să nu dea înapoi, să conștientizeze pericolul întoarcerii acasă, unde nu vor mai fi stăpâni pe soarta lor, să depășească starea de dependență păguboasă față de averile acumulate, să nu se lasă pradă unor miraje, să fie realiști spre beneficiul lor și al copiilor lor (în contrast cu Chirică, care plânge după averea acumulată, Florea e un om de caracter, care intuiește adevărata valoare a lucrurilor); cumnata Aniței – o fire îndoielnică și slabă, ce nu rezistă la presiunile psihologice exercitate de cumnatul Chirică și fratele său (adjuvant al lui Chirică). Scena dramatică a întâlnirii de la Godinești este și scena tragică a despărțirii pentru totdeauna a celor doi Nandriși cu destine îngemănate – Anița și Florea. Dacă nu ar fi existat momentul de răscruce de la Godinești, nu ar fi existat nici cartea Aniței. Pe el se bazează practic întreaga lucrare. El este nucleul narațiunii, care iradiază în ambele sensuri, dezvăluind adevăratul conținut al celor două lumi atât de diferite, puse în balanța istoriei. Mai amănunțit despre această fatală scenă a despărțirii ne vorbește Florea în amintirile sale publicate de fiul său, Gheorghe Nandriș [Nandriș, 2015: 77-87].

Simetrice în descrierea celor două lumi sunt și episoadele în care armata țarului, în primul război mondial, și poliția politică a lui Stalin, în anul de ocupație al celui de al doilea război mondial, vânează, sub ochii Aniței, oameni nevinovați și-i transportă în Rusia. Văzute cu ochi de copil, în care spaima și curiozitatea fac casă comună, scenele din primul război mondial, unele foarte dure, cu moartea mereu în preajmă, păstrează, în pofida gravității lor, o ușoară tentă de spectacol. Privite cu groază de o ființă care demult nu mai este copil și care trăiește pe viu tragedia satului său, scenele de vânatoare nocturnă de oameni pașnici și nevinovați, cu mașina neagră la poartă, din anul de ocupație 1940/1941, nu mai comportă nicio urmă de spectacol, ele sunt un adevărat coșmar. Spectacolul captează imaginația, coșmarul subjugă ființa.

Și ca număr de ani cele două lumi sunt comparabile. Ele cuprind perioade aproape egale: primul război mondial și interbelic, trăite, în condiții de libertate,

acasă, în Bucovina, pe de o parte; pe de altă parte, al doilea război mondial și postbelic. În descrierea ambelor lumi, Anița caută mai întâi similitudini (năvala moscalilor, refugii suspendate, vânătoare de oameni transportați în Rusia, etc.), după care punctează diferențele, punând în opoziție graduală sau echipolentă momente antitetice (*căsătorie, căsnicie, naștere copii, existență decentă, gospodărie nouă, viață în demnitate, vise împlinite vs despărțire forțată de soț, familie dărâmată, copii orfani de tată, calvar siberian, viață la limita subzistenței, umilințe, speranțe spulberate*).

Într-o lume viața decurge normal, în cealaltă lume toate merg de-a-ndoaselea. Vectorii celor două lumi au sensuri opuse. Lumea liberă evoluează (*comunitatea rurală se dezvoltă, Anița își creează o familie, se realizează ca soție, mamă și gospodină, frații o admiră*), lumea lipsită de libertate involuează (*comunitatea rurală se degradează, familia se distruge, casa se înstrăinează, omul e sclavul statului, transportat în vagoane de vite, cărat cu vaporul, asemenea negrilor din perioada colonială, pe apele Siberiei, dintr-o pustietate în altă pustietate, unde se muncește pe rupte și se moare pe capete, unde pâinea se împarte cu sutele de grame, unde se doarme în bordeie sau, în cel mai „fericit” caz, în barăci, unde aerul e irespirabil, unde clima se schimbă, în funcție de zonă, din mai puțin moale în deosebit de aspră, ocupația, de la lucrul pe câmp, la lucru pe gheață, sănătatea, de la o boală urâtă, ca dizenteria, la o boală și mai urâtă, ca tifosul, iar de aici, la moarte clinică și înapoi la viață de chin, într-un cuvânt, de la mai puțin suportabil, la limita insuportabilului*).

Înșirate în ordine cronologică, amintirile se leagă între ele sub formă de mici povestioare, reprezentative pentru fiecare perioadă istorică în parte, asezonate cu succinte descrieri de locuri, ocupații, obiceiuri, cu fine observații, aprecieri, remarci, unele nu lipsite de umor, angajate într-o economie narativă tipică mentalului țărănesc. Anița e selectivă. Din noianul de amintiri le alege doar pe cele pertinente, tipice perioadei descrise și, totodată, insolite, capabile să surprindă, să uimească, să emoționeze (deseori până la lacrimi). Discursul este inițiativ, se desfășoară odiseic, după legile nescrise ale eposului oral, pe o singură linie de subiect, sub forma unei călătorii prin lume, dar mai ales prin propria viață, asemenea poemului antic. Fluxul conștiinței scoate la suprafață, din memoria afectivă, evenimentele relevante. Istoriorelele din anii primei conflagrații mondiale (fuga de moscali, cu căruța; fuga de gloanțe, în pivnițe; ascunderea bărbaților, în gropi de gunoi; salvarea copiilor din arestul cazacilor; alte întâmplări din război) pregătesc teren pentru o mai bună înțelegere a comportamentului cotropitorilor din perioada de ocupație a Bucovinei în a doua conflagrație mondială. Pentru anii interbelici Anița face, practic, o cronică de familie, descriind tocmera nunții, măritișul la numai 17 ani, prefacerea gospodăriei („să fim în rând cu cei care au avut temelie mult mai bună la începutul vieții, de cum a fost a noastră”), îngrijirea animalelor (episodul cu creșterea taurilor de montă este memorabil, arătând curajul bărbătesc al femeii care, fără să știe, se pregătește pentru mari încercări în viață), îngrijirea mamei bolnave și operarea ei, de urgență, în condiții casnice, de către propriul fiu ajuns medic, moartea fraților Gheorghe și Vasile, sărbătorile (în special ultima întâlnire a fraților în ziua de Paști a anului 1940, și ultimul hram de „Duminica Mare”, cu doar câteva zile înaintea odiosului ultimatum rusesc). Narațiunea se precipită din momentul când se anunță

invazia moscalilor a doua oară. Viața satului se schimbă radical. Cronica de familie, care până acum avusese un caracter relaxat, devine, dintr-o dată, tensionată, împletindu-se cu cronica tot mai alarmantă a satului lovit de ciuma roșie. Suspendarea refugiului, conștientizarea erorii întoarcerii din drum, experiența aresturilor inopinate în miez de noapte, corvoada zilnică la cărat bușteni din pădurea satului, nemilos tăiată de venetici, zvonul mobilizării bărbaților în Armata Roșie, fuga peste graniță a tineretului, masacrul de la Lunca, teroarea generalizată, presimțirea răului și așteptarea sufocantă a clipei fatale, noaptea deportării și a despărțirii de mama, răpirea soțului, călătoria în vagonul de vite, misiva scrisă cu creionul chimic pe batista de nas și aruncată în valul de lume din gara din Mahala, pe ferestruica vagonului, înainte de a se despărți, nici ea nu știa pentru cât timp, poate chiar pentru totdeauna, de meleagurile natale – toate aceste momente fixate în mici istorioare sau descrieri pregătesc povestea dramatică a surghiunului siberian. De aici încolo, Anița nu mai e stăpână pe soarta sa și a copiilor săi. Viața ei e în mâinile „nacialnicilor” (Anița nu știe de comuniști, ea știe doar de nacialnici), care o supraveghează la tot pasul în exodul asiatic, până dincolo de cercul polar. E un periplu inițiativ care nu-i folosește la nimic. Orice element de noutate constituie o dură încercare a destinului, dacă nu chiar o vamă a morții. Povestea inițierii e un câștig, dar nu pentru Anița, ci pentru cititorii ei. Că e scrisă cu talent e prea puțin spus. Ceea ce îi dă, în primul rând, valoare este faptul că, până a fi așternută pe hârtie, a fost scrisă cu sânge pe zăpada nopților albe, la lumina aurorei boreale.

Fină observatoare a lumii din jur, Anița ne lasă memorabile descrieri ale diverselor fenomene, îndeletniciri, cutume. De la ea aflăm cum își ridică eschimoșii „ciumul” (iurta), cum se roagă, cum își îngrijesc pruncii nou-născuți și cum își petrec pe ultimul drum morții. Tot de la ea aflăm „tehnologia” construcției bordeielor sau izbelor din lemn căptușite cu licheni. Ea ne arată din ce se compune și cum funcționează o „râbniță” (navă pentru transportul peștelui de la vasul de pescuit la fabrica de pește), cum se pune la murat peștele, cum se poate salva un cal de la înec, sufocat cu juvățul, și multe altele. Vocația descrierii evenimentelor o descoperim la Anița, de când era copil. Descrierea amănunțită a unei operațiuni de luptă în primul război mondial ar fi doar un exemplu în acest sens.

Fără să fie o operă de ficțiune, amintirile Aniței abundă în calitate literare. Ele sunt o veritabilă proză scrisă la persoana întâi, alcătuită din minuscule nuclee narrative care se succed în ordine cronologică formând un adevărat bildungsroman, guvernat de legile nescrise ale eposului popular. Aceste povestioare, reproducând diverse cumpene din viață, întâmplări neașteptate, situații incitante, cărora Anița le intuiește sâmburele narativ, sunt dispuse pe o singură linie de subiect, reunind două lumi distincte, dar care se leagă între ele, comunicând prin motive similare sau antitetice. Narațiunea se desfășoară când mai domol, când mai precipitat, verbele acțiunii fiind mijlocul cel mai des folosit pentru redarea dinamismului evenimentelor. Câteodată narațiunea înaintează cu ușoare digresiuni, în contrapunct. Oralitatea discursului reclamă o anumită tehnică de construcție a fabulei. Uneori apare povestirea în ramă, ca în episodul cu Florea Catrinei, vecinul

Nandrișilor, scăpat ca prin urechea acului de moarte, în primul război mondial, alteori apar piedicile, ca în basme, cum sunt, spre exemplu – în povestea retragerii din calea rușilor în 1914 – podul ars, roata spartă, vițelul ce nu poate fi luat în drum lung, fără de care Anița, cuprinsă de jele, la cei zece ani ai săi, nu vrea să urce în căruță, etc.). Mărcile oralității servesc drept elemente de legătură între micile povestioare („Pe urmă, ce să vezi...” sau „Într-o seară, ce să vezi...” sau „Și ce să vezi...” etc). Dacă fabula este simplă, aceasta nu înseamnă că e și primitivă. Simplitatea povestirii nu afectează sensul profund al acesteia. Din contră, o face mai ușor accesibilă, adăugându-i și un plus de autenticitate și naturalețe.

Ca mijloace de expresie, Anița folosește tot arsenalul stilului popular specific zonei etnoculturale românești din bazinul inferior al Prutului: fraza scurtă, dar plină de miez („Prin câte poate trece o ființă ominească fără să-și dea siama”; „Dar până la sfârșit m-a făcut bărbatul să-l ascult, văzând atâta lacrimă”; „Atâta groază, frică și suferință cât am avut în drumul acela nu am avut niciodată” etc.), comparația ca trop preferat („dar când ieșeau la câmp, la lucru, zburau plumbii ca carabușii”; „totul așa creștea ca din apă” sau „îmi era tare frică când mă apropiam de dânsul [de taur, n. n.], căci dacă trecea de doi ani să făcea voinic cât un mal”), metafora populară („Îi dai drumu la o vacă și, până îl legai înapoi, erai cu zilele în mână, căci te putea strânge de un părete și te făcea turtă acolo”; „Fruntea tineretului a ieșit din sat și au rămas aproape toți cosiți la graniță” etc.), proverbul („Dar, vorba bătrânească, du-l toată săptămâna pe drac în spate, dacă sâmbăta l-ai dat jos, tot nu-i bine” sau „lupu când e flămând nu cată că oile îs numărate”), expresia înaripată („Oleacă era mai greu, dar tot nu m-am lăsat să mă ciupească cocoșul de nas. Îmi dam rada așa cu toate” sau „Am pus-o iarăși de mămăligă” etc.).

Întrucât Anița nu scrie proză cultă, ci deapănă amintiri, dialogul între personaje lipsește în cartea sa. Cum însă o narațiune nu se poate lipsi de actul dialogal, el este introdus în text prin stilul indirect liber: „Fratele a scos caii, i-a înhamat și ne pornim să o punem pe mama în căruță, când vedem, la poartă, că sosește bărbatul meu și cumnatul Floria. Eu, bucuroasă că a venit și bărbatul și vom merge împreună, dar când colo ce să vezi, ei au prins a plânge amândoi mai rău ca niște femei. Că unde mergeți voi, unde ați lăsat tot binele, casă, gospodăria plină cu de toate, pâne, vaci cu lapte, porci de tăiat și, în sfârșit, toate cele trebuincioase, și v-ați pornit cu sufletu gol. Când a însăra, la care pareți or trage copiii, pe care pat s-or culca, ce or mânca copiii. Eu am trăit până atunci douăzeci de ani cu el și a murit din familie un frate al meu, tatăl meu, și eu nu l-am văzut să-i curgă lacrimi din ochi așa ca atunci. Atâta ne-a încântat el, cât și cumnatul lui, Floria, că moscalii au ajuns în sat, îi plin de armată prin sat, îs oameni buni, stau de vorbă cu lumea, nu zic nimănuia nimic. Voi ați lăsat satu și unde v-ați pornit și unde mergeți, întoarceți-vă înapoi, unde duceți copiii și câte basne de aiestea, nu mai pot să le scriu toate.”

Expresie sinceră a conștiinței, textul pe care îl așterne pe hârtie la apusul vieții Anița Nandriș-Cudla o eliberează, într-un fel, de sentimentul constrângerii impus de realitatea dură trăită în Siberia. Ca femeie simplă de la țară, fără multă școală, fără lecturi, fără careva influențe din afara mediului rural, Anița reproduce

întocmai vorbirea populară din satul în care s-a născut. Cartea sa, sub formă tipărită dar, mai cu seamă, sub formă de manuscris, constituie un valoros document lingvistic. Pe baza lui se pot face studii filologice privind graiul din cea mai nordică localitate cu populație românească din Bucovina istorică.

Povestitoare înăscută, Anița Nandriș-Cudla, țărăncă neaoșă aparținând unei lumi rurale care astăzi nu mai există în datele ei fundamentale, a știut să extragă din noianul de întâmplări trăite în cei șaiszeci de ani de viață pe care îi avea la data redactării memoriilor, evenimentele emblematice pentru o perioadă sau alta, și să le ordoneze de așa manieră încât nimic să nu pară a fi de prisos și nimic din ceea ce este esențial pentru înțelegerea propriului destin să nu lipsească. Ea înțelege să fie selectivă în reflectarea vieții trăite sub trei stăpâniri, lăsând la o parte banalitățile, faptele lipsite de semnificație, și reținând ca material de construcție a narațiunii doar momentele extraordinare, realitățile cutremurătoare care i-au marcat existența.

Cartea Aniței Nandriș-Cudla este unică în felul ei. Până la această oră, la Cernăuți nu există o altă carte de proză scrisă în anii postbelici care să o întrecă în valoare.

BIBLIOGRAFIE

- Lovinescu, 1996: Monica Lovinescu, *Unde scurte. Insula Șerpilor*, București, Editura Humanitas, 1996.
- Nandriș-Cudla, 1991: Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, București, Editura Humanitas, 1996.
- Nandriș-Cudla, 2017: Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Amintiri din viață*, Ediție, prefață și postfață de Gheorghe Nandriș, Introducere de Ștefan Hostiuc, Cernăuți, Editura Druk Art, 2017.
- Nandriș, f.a.: Anița Nandriș, *Câteva rânduri, așa pe scurt...*, manuscris aflat în arhiva personală a doctorului Gheorghe Nandriș din Sibiu.
- Nandriș, 2015: Florea Nandriș, *20 de ani în pribegie. Familia Nandriș*, vol. 6, Ediție îngrijită de Gheorghe Nandriș, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2015.
- Nandriș, 2011-2013: Gheorghe Nandriș, *Familia Nandriș*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2011-2013 (vol. I, „Obârșia”, 2011; vol. II, „Dr. Ion Nandriș”, 2011; vol. III, „Prof. Grigore Nandriș în România”; 2012; vol. IV, „Prof. Grigore Nandriș în Anglia”, 2013; vol. V, „Dr. Tudor Nandriș”, 2013).
- Nandriș, 2015: Gheorghe Nandriș, *Povestea vieții mele*, vol. I-II, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2015.
- Суслов, 1947: С.П. Суслов, *Западная Сибирь: Физико-географическая характеристика*, Москва, ОГИЗ – Географгиз, 1947 / S. P. Suslov, *Siberia Apuseană: descriere fizico-geografică*, Moscova, OGIZ-Geografgiz, 1947.
- Гурьянов, 1941: А.Э. Гурьянов, *Масштабы депортации населения в глубь СССР в мае-июне 1941 г.*, (НИПЦ „Мемориал”, http://old.memo.ru/history/polacy/g_2.htm) / A.E. Gurianov, *Amploarea deportărilor popoarelor în adâncul URSS în perioada mai-iunie 1941* (NSPȚ „Memorial”, http://old.memo.ru/history/polacy/g_2.htm).
- Сталинские депортации. 1928-1953*. Под общ.ред.акад. А.Н. Яковлева; Сост. Н.Л. Побол, П.М. Полян, Москва: МФД, Материк, 2005. (Россия. XX век. Документы) / *Deportările staliniste. 1928-1953*. Ediție coordonată de acad. A.N. Iakovlev. Alcătuitori N.L. Pobol, P.M. Polean. Moscova, MFD, Materik, 2005 (Rusia sec. XX. Documente).